

ности отбора сравнительного материала при решении идентификационных задач по данным объектам исследования.

Ключевые слова: краткие рукописные записи, необычные условия письма, необычные пишущие приборы, неудобная поза, красящее вещество, свободные и экспериментальные образцы почерка.

ILLUSTRATIONS FROM THE PRACTICE OF STUDYING HANDWRITTEN NOTES MADE IN UNUSUAL CONDITIONS FOR WRITING

Didushok N. Y., Smolina O. M., Drobysheva O. S.

Based on the expert examination materials the article provides two illustration cases of making short handwritten notes in unusual conditions for writing (unconventional writing supplies, uneven surface, uncomfortable position of the writer) focusing on the peculiarities of selecting comparative material to deal with identification tasks with such objects of study.

Keywords: short handwritten notes, unusual conditions for writing, unconventional writing supplies, uncomfortable position, coloring matter, free and experimental samples of handwriting.

УДК 343.98:81'35

Н. В. Сиротенко-Кацман, старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ЛІТЕРАМИ ВІРМЕНСЬКОГО ТА ГРУЗИНСЬКОГО АЛФАВІТІВ

Розглянуто питання з можливості вирішення ідентифікаційних завдань щодо підписів, виконаних іншомовними письмовими знаками іноземних мов (вірменського та грузинського алфавітів). Визначена роль порівняльного матеріалу, який надається на дослідження.

Ключові слова: почеркознавче дослідження, підпис, ідентифікаційне завдання, вірменський і грузинський алфавіти, ознаки.

Слід зазначити, що з 90-х років ХХ ст. відбулися значні процеси відбудовування держав, поширилися міграційні процеси населення Землі в цілому та на тенетах пострадянського простору зокрема. Національний склад такої країни, як сучасна Україна, дуже різнобарвний, однак вона належить до мононаціональних держав. Українці становлять абсолютну більшість населення, чисельно домінують над іншими національними та етнічними групами. За даними першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р., в Україні проживало 37,5 млн українців, або 77,8 % загальної чисельності населення держави. Найчисельнішою етнічною меншиною в Україні є росіяни. Вони становлять близько 17,3 % загальної чисельності населення. Інші національності також присутні (таблиця).

Таблиця

Етнічні групи в Україні станом на 2001 рік

Національність	Чисельність	Частка, %
Українці	37541693	77,8
Росіяни	8334141	17,3
Білоруси	275763	0,6
Молдавани	258619	0,5
Кримські татари	248193	0,5
Болгари	204574	0,4
Угорці	156566	0,3
Румуни	150989	0,3
Поляки	144130	0,3
Євреї	103591	0,2
Вірмени	99894	0,2
Греки	91548	0,2
Татари	73304	0,2
Цигани	47587	0,1
Азербайджанці	45176	0,1
Грузини	34199	0,1
Німці	33302	0,1
Гагаузи	31923	0,1

За даними цього перепису, загалом у більшості областей України простежується тенденція до збереження етнічними спільнотами мови своєї національності при поширенні дво- та багатомовності. На 2001 р. рідними мовами, крім української й російської, інші мови вважали 2,9 % населення.

Основний Закон – Конституція України декларує, що державною мовою в Україні є українська мова. Водночас держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови та гарантує вільний розвиток, використання й захист російської, інших мов національних меншин України (ст. 10). Громадяни України не можуть мати привілеїв чи обмежуватися за мовними або іншими ознаками (ст. 24)¹. Отже, представник певної нації при формуванні власного підпису може користуватися писемністю, що їй притаманна.

¹ Див.: Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Спочатку необхідно визначити, що підпис як засвідчуючий знак певної особи, незважаючи на належність цієї особи до будь-якої національної групи, може як виражатися у повній буквеній транскрипції, тобто складатися із букв прізвища в цілому, так і бути коротким варіантом підпису, вираженим умовним графічним написанням прізвища, ініціалів, імені.

Специфічність дослідження підпису в багатьох випадках спричинена особливостями його формування. Підпис пов'язаний з почерком не тільки спільністю психофізіологічних основ, а і єдністю технічних і графічних навичок письма. Це зумовлює спільність закономірностей формування почерку та підпису, не виключаючи певної специфічності при формуванні безпосередньо підпису.

Підпис завжди формується на підставі почеркового матеріалу, що міститься в слові – прізвищі, та набутих до цього часу в процесі навчання письму технічних і графічних навичках. Розвиток підпису відбувається під безперервним впливом процесу формування почерку. Неодноразове виконання підпису в одному й тому самому буквеному сполученні, у більш прискореному темпі, за відсутності будь-яких спеціальних правил і прописів із формування підписів призводить до того, що складається вироблений своєрідний писемно-руховий комплекс. У зв'язку із цим підпис порівняно з повним написанням прізвища має значний ступінь індивідуальності, що дозволяє, попри незначну кількість графічного матеріалу, проводити за ним криміналістичну ідентифікацію особи. Через часте використання постійного сполучення буквених (письмових) знаків складається єдиний динамічний стереотип, що робить ознаки підпису більш стійкими порівняно з ознаками почерку.

Методика дослідження підпису має багато спільного з криміналістичним дослідженням почерку. Особистою ознакою, що стосується підпису, є транскрипція, при вивченні якої встановлюється кількісний і якісний склад підпису. У розшифруванні підпису значну допомогу може надати знання прізвища, імені та по батькові певної особи¹.

Виникає запитання: чи можна вирішувати ідентифікаційні завдання при дослідженні підписів, які складаються з письмових знаків (букв) незнайомого алфавіту? Якщо так, то чи не виходить це за межі спеціальних знань? Практичні та наукові митці вважають, що якщо почеркознавці вивчають графічний бік письма і йдеться про ідентифікацію виконавця, вони виступають фахівцями в галузі дослідження графіки письма та можуть досліджувати рукописні об'єкти, виконані незнайомою мовою. Зарубіжні спеціалісти також уважають, що незнання мови не може слугувати підставою для відмови від вирішення завдань з ідентифікації виконавця.

Перенесення навичок письма спостерігається не тільки в почерку та підписах пишучого в межах однієї мовної транскрипції, а й у конфігураціях букв різних мовних транскрипцій. Загальна характеристика рухів за контуром

¹ Див.: Судебно-почерковедческая экспертиза : пособие для экспертов-почерковедов и судебно-следственных работников / под ред. А. И. Манцетовой, В. Ф. Орловой, Е. Е. Доброславской. — М. : ВНИИСЭ, 1971. — Ч. II. — С. 269–331.

букв у різних мовних транскрипціях і зумовлює можливість дослідження текстів (підписів), виконаних *різними мовами з єдиною основою письма*.

Експертна практика показує, що деякі особи виробляють декілька варіантів підписів різними мовами. Частіше за все це спостерігається в осіб неросійської національності, яким доводиться писати декількома мовами. При дослідженні зазначених об'єктів значну роль виконують зразки, виконані буквами алфавіту досліджуваного підпису. У протилежному разі можливості вирішення ідентифікаційного питання досить обмежені¹.

На дослідження до Харківського НДІ судових експертиз від одного з районних судів міста надійшов підпис від імені гр. Г. у правоустановчому документі. При ознайомленні із досліджуваним об'єктом експерт відмітив незвичність письмових знаків, що склали підпис (рис. 1). Установлюючи писемність, до якої належать зазначені знаки, він звернув увагу на прізвище, ім'я та по батькові особи, від імені якої значився підпис. Після цього виникла версія про відносність наявних письмових знаків до вірменської писемності.

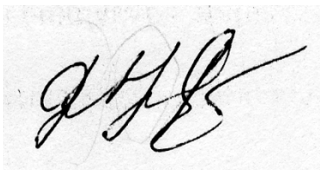

Рис. 1. Досліджуваний підпис від імені гр. Г.

Перевіряючи наявну версію, а також з метою конкретизації письмових знаків, експерт звернувся до вірменських прописів, використовуючи інформаційні мережі та науково-методичну літературу. Версія про виконання досліджуваного підпису буквами вірменського алфавіту підтвердилася.

Вірменська писемність має свій алфавіт, збудований ще в V ст. Сучасна вірменська писемність якоюсь мірою наслідувала графічність і техніку письма того часу (рис. 2). Вона відрізняється від російської (української). Їй притаманні своєрідні форма зображення букв і система розташування елементів букв. Як правило, у вірменській писемності кожному окремому звуку відповідає окрема (своя) буква². Відповідність букв вірменського алфавіту російським (українським) є доволі приблизною за відсутності екви-

¹ Див.: *Игнатъева Я. Ю.* Идентификационное значение фиксированных характеристик движений по контуру букв при исследовании сложных графических объектов / Я. Ю. Игнатъева // Сб. науч. работ. — Вильнюс, 1968. — Вып. 3. — С. 167–183; Криминалистическое исследование рукописей, выполненных на некоторых языках народов СССР : справочник следователя и эксперта / отв. ред. Б. И. Пинхасов. — М. : Юрид. лит., 1973. — 275 с.

² Див.: *Арутюнян А. В.* Количественные методики исследования почерка и возможности их разработки применительно к рукописям, выполненным на армянском языке / А. В. Арутюнян // Теоретические и практические вопросы судебной экспертизы: сб. науч. трудов. — М. : ВНИИСЭ, 1979. — Вып. 38. — С. 111–115.

валентів деяких вірменських букв. Звернімо увагу на те, що з 39 вірменських букв відповідно до прописів 33 букви повністю відрізняються від російських (українських), інші шість букв відрізняються від слов'янських за вимовою, але відповідають за графікою.

№ з/п	Вірменські літери	Російські літери	Транскрипція
1	Ա ա	а	а
2	Բ բ	б	в
3	Գ գ	г	q
4	Դ զ	д	d
5	Ե ե	е	e
6	Զ շ	з	z
7	Է է	э	ē
8	Ը չ	немає	ə
9	Թ ղ	немає	ġ (ih)
10	Ջ ճ	ж	ž
11	Ի ի	и	ī
12	Լ լ	л	l
13	Լ լ	х	x
14	Ս ս	немає	s
15	Կ կ	к	k
16	Կ կ	немає	h
17	Ջ ճ	немає	j
18	Չ շ	немає	y
19	Չ շ	немає	č
20	Մ մ	м	m
21	Յ ջ	й	y
22	Ն ն	н	n
23	Շ շ	ш	š
24	Չ շ	немає	o (vo)
25	Չ շ	ч	č (ch)
26	Պ պ	п	p
27	Ջ ճ	немає	j
28	Ջ ճ	розкогните р	ř
29	Ս ս	с	s
30	Վ վ	в	v
31	Թ ղ	т	t
32	Ր ռ	р	r
33	Ս ս	ц	c
34	Ս ս	у	u
35	Փ փ	немає	p' (ph)
36	Ք ք	немає	k' (kh)
37	Օ օ	немає	ev
38	Օ օ	о	o
39	Փ փ	ф	f

Рис. 2. Вірменський алфавіт

Якщо взяти за основу вірменські букви, які зустрічаються в почерках з високим, а часто із середнім ступенем виробленості, то кількість ознак, які б збігалися за будовою, але відрізнялися за вимовою, збільшується (вірменська буква «г» – російська буква «д»). У більшості букв вірменського алфавіту та алфавітів слов'янських мов конструктивні елементи (у цілому або окремі сполучення) якоюсь мірою зіставляються. Це можна пояснити тим, що при вивченні писемностей двох мов в осіб виробляються єдині навички письма, що чітко відображається на письмі в почерку цих осіб незалежно від мовного бар'єру (тобто від різної будови вірменських і слов'янських букв). Тут необхідно враховувати, що в основі російського/українського та вірменського алфавітів частково лежить старогрецький алфавіт¹.

Загальні ознаки, топографія, деякі окремі ознаки при виконанні однією особою як російською, так і вірменською мовами залишаються в цілому без

¹ Див.: Арутюнян А. В. К вопросу о криминалистической идентификации исполнителя по рукописям, выполненным с использованием различных типов письменности (армянская-русская) / А. В. Арутюнян, Н. Г. Аветян, Ж. Н. Овсепян // Экспертная практика. — М., 1979. — Вып. 9. — С. 7–13.

змін. Зазначене дозволяє використовувати змішані зразки почерку та підписів при дослідженні. У таких випадках значної цінності набуває кількісний і якісний характер наданих зразків. Вони мають бути максимально наближені до строком виконання й такими, що зіставляються. Зазначене є доказом про можливість використання загальної методики дослідження підписів, унесеної до Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України за реєстраційним кодом 1.1.12.

Повернімося до дослідження, що проводилося в Харківському НДІ судових експертиз. Після встановлення того, що досліджуваний підпис складається з букв вірменського алфавіту, необхідно було визначити, чи володіє особа, від імені якої значиться цей підпис, вірменською писемністю. Для цього експерт склав клопотання про надання зразків підписів і почерку у вигляді записів прізвища, ім'я та по батькові гр. Г., виконаних як російською, так і вірменською мовами, в тому числі для того, аби можливо було відокремити буквені знаки один від одного. Після отримання відповідного порівняльного матеріалу (рис. 3) проводилося дослідження за загальною методикою.

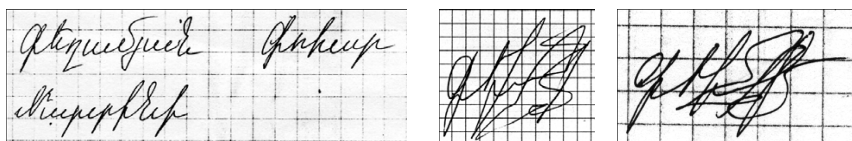

Рис. 3. Зразки почерку та підпису гр. Г.

Експерт виявив збіжності транскрипції, зв'язності, загальних почеркових ознак: розміру букв, розгону й нахилу, значної кількості окремих ознак, які склали сукупність, що дозволила ідентифікувати особу та лягла в основу зробленого категоричного позитивного висновку. При цьому експерт окремо звертав увагу на напрямки рухів при виконанні письмових знаків і частин букв, а також на форму рухів при з'єднанні елементів букв.

Проведене дослідження показало, що існує єдність форм рухів при виконанні письмових знаків, незалежно від мови, яку використовує виконавець. Ступінь виробленості, будова, загальні й окремі ознаки підпису залишаються незмінними. Викладене дозволяє стверджувати, що сукупність ознак, яку використовує експерт для ідентифікації виконавця, залишається без змін.

Що стосується писемності таких мов як грузинська, то дослідження подібних об'єктів неможливе без наявності вільних та експериментальних зразків, виконаних саме цією мовою, з причини значної різниці між буквами грузинського алфавіту й буквами російського/українського алфавіту за будовою рухів при виконанні, кількістю елементів, напрямком рухів при виконанні, зв'язністю букв і елементів. Підпис особи, виконаний грузинською писемністю, є таким, що не зіставляється з підписами тієї самої особи, виконаними російською/українською мовою (приклад підпису, виконаного буквами грузинської писемності, надано на рис. 4).

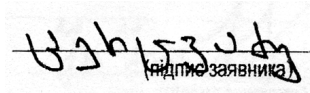
A photograph of a handwritten signature in Georgian script. The signature is written in black ink on a light-colored paper. Below the signature, there is a rectangular stamp with the text "Підпис заявника" (Signature of the applicant) in Ukrainian. The signature itself is a cursive script consisting of several large, interconnected characters.

Рис. 4. Підпис, виконаний буквами грузинської писемності

У подібних випадках неможливо користуватися змішаними зразками. Відсутність зразків підписів і почерку особи, яка ідентифікувалася, виконаних грузинською мовою, робить неможливим вирішення поставлених перед експертизою питань.

Але слід зазначити, що, на нашу думку, можна досліджувати не будь-яку писемність, а лише ту, яка має спільні основи письма. У протилежному разі експерт не може проводити дослідження, оскільки не є фахівцем з вивчення певних почерків. До таких можна віднести арабську та єврейську писемність, писемність східних народів (Китай, Японія та ін.), яка складається з ієрогліфів, тощо. Подібні дослідження мають проводити особи, обізнані у відповідних мовах.

Зазначені писемності відрізняються від слов'янських і романських мов загальними ознаками: напрямком письма взагалі (справа наліво або зверху вниз), відповідною особливою зв'язністю письмових знаків, окремими ознаками: формою рухів при виконанні й конфігурацією. Таким чином, у разі наявності зразків підписів, які б зіставлялися між собою, експерт, котрий не володіє певною мовою/писемністю, не може в достатньому обсязі провести повне та всебічне дослідження.

ЭКСПЕРТНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДПИСЕЙ, ВЫПОЛНЕННЫХ БУКВАМИ АРМЯНСКОГО И ГРУЗИНСКОГО АЛФАВИТОВ

Сиротенко-Кацман Н. В.

Рассмотрены вопросы возможности решения идентификационных задач в отношении подписей, выполненных письменными знаками иностранных языков (армянского и грузинского алфавитов). Определена роль сравнительного материала, предоставляемого на исследование.

Ключевые слова: почерковедческое исследование, подпись, идентификационная задача, армянский и грузинский алфавиты, признаки.

EXPERT INVESTIGATION OF SIGNATURES WITH LETTERS OF ARMENIAN AND GEORGIAN ALPHABETS

Sirotenko-Katsman N. V.

The article deals with issues of solving identification tasks regarding signatures with handwritten characters of foreign languages (Armenian and Georgian alphabets) and defines the role of comparative material that was provided for investigation.

Keywords: handwriting investigation, signature, identification task, Armenian and Georgian alphabets, signs.